

צבי בן דור

”דבק במנהגי דורו, ושותף לזוהמתו”

על אינטלקטואלים בישראל ועל פילוסופיה סינית; הרצאתו האחרונה של דן דאור

ב-30 לדצמבר 2009 התקיים בהר הצופים בירושלים אירוע לכבוד תרגומו של דן דאור לספרו של הפילוסוף הסיני מנג דזה, שחי בין השנים 289-371 לפנה”ס.¹ הספר נקרא מנג דזה, וצאתו לאור בעברית חתם מפעל רב שנים של תרגום לכל ארבעת הספרים הסיניים הקנוניים, המכונים בפשטות ”ארבעת הספרים” – הבסיס לחקירה ולמחשבה הסינית משך אלפי שנים. האירוע נחוג בשורה של הרצאות, שנגעו למסורת הפילוסופית (האתית) הסינית הידועה בשם ”קונפוציאניזם”, על שמו של החכם הגדול קונג דזה (קונפוציוס, 561-479 לפנה”ס). מנג דזה, שחי כשתי מאות לאחר מותו של קונג דזה, אחראי יותר מכל אחד אחר, בתקופה המוקדמת, לעיצוב דמותו, זכרו והגותו של קונפוציוס כמורה האתיקה הראשון במעלה בסין.²

דן דאור דיבר באותו ערב על האינטלקטואלים ועל האופן שבו איפיון מנג דזה עצמו את תפקיד האינטלקטואל. לא כמו הדוברים האחרים, שנצמדו לדיסציפלינה האקדמית שלהם, דיבר דאור על תפקידם, על בגידתם ועל חנופתם של האינטלקטואלים בכלל, ושל אלה הישראלים בפרט. עשרים דקות אחרי שסיים את דבריו, לקה בליבו ונפל. באותו לילה מת. את הדברים שנשא בערב האחרון לחייו לא קרא מן הכתב, אלא החזיק בידו דף אחד ובו שמות ושברי פסוקים בסינית ועברית. כיוון שכך, ניסיתי לשחזר את עיקריהם.³

א. ”סריסים מתחנפים לדורם”

דאור פתח בדברים שאומר מנג דזה בתשובה לשאלה של וואן ג'אנג, אחד מתלמידיו הקרובים ביותר. התלמיד תהה על משמעות משפט תמוה של קונג דזה

(מאמרות י”ז 13): ”הכפריים הצדקנים הם חומסי הסגולה”. בתרגום שלו למנג דזה, במקום בו מופיעה ההתייחסות למשפט שתום זה, מעיר דאור, כי המושג הסיני המתורגם אצל כן כ”כפריים צדקנים” (שיאנג י’ואן), משמעו המילולית היא ה”הגונים של הכפר”: מי ש”נחשב בכפרו לאיש בסדר”, מעין גרסה סינית למושג ”מלח הארץ” (דאור, מנג דזה, ע’ 449). דאור עצמו מעדיף את התרגום ”בחור טוב”. מכל מקום, בשאלתו באשר לבחורים הטובים – הכפריים הצדקנים – תוהה וואן ג’אנג מדוע אמר קונג דזה דבר תמוה כזה, והוא אף מקשה, כיצד זה ייתכן ש”בחור טוב” הוא חומס הסגולה, אויב המידה הטובה. הנה כך מתנהל חלקה הראשון של השיחה בין החכם לתלמידו, שדאור העתיק חלק ממנה לדף, ממנו קרא. בראשיתה, כמו פילוסופים טובים, מציגים מנג דזה ותלמידו את הבעיה, ומבקשים לברר מיהו הבחור הטוב. אמר וואן ג’אנג:

קונג דזה אמר: ”מכל אלה שעוברים ליד ביתי ואינם נכנסים, רק על הבחורים הטובים לא חבל לי. הבחורים הטובים הם אויבי המידה הטובה.” מי ראוי לכינוי ”הבחורים הטובים”?

מנג דזה משיב בחריפות: אלה שאומרים

”למה להם ללכת בגדולות? דבריהם רחוקים ממעשיהם, ומעשיהם רחוקים מדבריהם, אז הם אומרים ‘הקדמונים! הקדמונים! למה צריך להיבדל כך מההמון? לדור זה נולדנו, וכמעטו נעשה, ודי לנו אם בכך נצטיין’. סריסים מתחנפים לדורם; כאלה הם הבחורים הטובים.” אמר וואן ג’אנג: ”מי שכל אנשי הכפר משבחים אותו כ’בחור טוב’, בכל אשר יילך, ייחשב בחור טוב, ואילו קונג דזה אומר עליו שהוא אויב המידה הטובה. למה?”

אמר [מנג דזה]: ”אם תרצה לטעון כנגדו, לא תעלה דבר, אם תחפש בו פגם, לא תמצא; הוא דבק במנהגי דורו, ושותף לזוהמתו. למראית עין הוא חרוץ ונאמן בביתו, נקי כפיים ובר לבב בצאתו; הכל שמחים בו, והוא שבע רצון מעצמו. אבל אל דרכם של יאו ושון [מלכים צדיקים קדמונים] אי־אפשר לצאת איתו; ולכן נאמר: ‘אויב המידה הטובה.’”

מנג דזה שונא את הבחורים הטובים, שונא אותם בלהט. אין להם שום עיקרון שאותו אין הם מפריים, שום סרגל שאותו אינם מוכנים לעקם. הבחורים הטובים מודעים לקיומו של מוסר נעלה, שהקדמונים ניסחו, אבל הם מודים בו וכופרים בו, כיוון שאינם רוצים להיבדל מן ההמון, בתוכו הם חיים. וכך, במקום להיות

מורי הדור, הם מסגלים את עצמם לדורם, דבקים במנהגיו, שותפים לזוהמתו, ומתחנפים אליו. "לדור זה נולדנו ודי לנו בכך אם נצטיין... סריסים מתחנפים לדורם; כאלה הם הבחורים הטובים." זאת ועוד, הבחור הטוב, כוחו רב בדיוק בגלל מעמדו ותדמיתו כבחור טוב. "אם תרצה למצוא בו פגם, לא תמצא... הכל שמחים בו, והוא שבע רצון מעצמו, נקי כפיים ובר לכב". אבל אל "המוסר של הקדמונים" אי אפשר לצאת איתו. עניין זה שנוא על מנג דזה יותר מכל, ההזנייה של המוסר בידי מי שהמוסר הופקד בידיהם, הודות למעמדם כצדיקים.

דאור העתיק אל הדרף משפט ממילון, המביא פרשנות סינית מתקופה מאוחרת יותר, וזה קובע כי "הבחור הטוב" הוא אדם חסר עמוד שידרה מוסרי, והוא משמש כ"כלב השליחיות של אנשים קטנים" ("שיאו רן דזואו גואו"). חשוב לציין ש"האיש הקטן" במסורת הפילוסופית הסינית, הוא לעולם איש קטן מבחינה מוסרית. לפרשנות הזו הרביק דאור, בהמשך הדרף, ביאור אנגלי למונח "כלב שליחיות": "אדם חסר עקרונות, העוזר או מתחנף לאנשים אחרים, יותר חזקים ולרוב רעים". "כלב שליחיות" הפך בשלב מסוים לבן הלוויה הפרשני המובהק של "הבחור הטוב" הקודם לו, והמשך הביאור המופיע אצל דאור מוסיף כי המונח הפך רווח בפרשנות זו, מאז ימי שושלת צ'ינג, באמצע המאה השבע-עשרה.⁴

כאשר הציג את המושג "בחור טוב", הפטיר דאור "משהו כמו 'בחורינו המצוינים, אצלנו'". ואכן, כמשחזר ארשה לעצמי כאן להעיר: בתרבות הציונית שמור מקום של כבוד ל"בחורים טובים" מן הכפר, מן המושב ומן הקיבוץ. אליק של משה שמיר הלך בשדות, וגם אריאל שרון ורפול ואהוד ברק, וה"רפתן מגרופית", יעלון, וגם המושבניק גנץ. אסור לשכוח, כמוכן, את הבחורים הטובים באלפיהם המגיעים מן ההתנחלויות. ואולם, כל אלה הם "זוהמת הדור", אם לנקוט לשון סינית קדומה.

ואולם, אלה אינם האינטלקטואלים המתחנפים אליהם. מנג דזה, ודאור בעקבותיו, עסקו באינטלקטואלים. וברור כי שניהם, החכם הסיני ומתרגמו העברי, שנאו את החנפים. אל הדרף הוסיף דאור מעשייה ממקום אחר אצל מנג דזה, מעשייה העוסקת בדיאלוג בין הדוכס מו, ובין האינטלקטואל דזה-סה:

הדוכס מו בא לעיתים קרובות לראות את דזה-סה, ושאל אותו, "שליטי מדינות של אלף מרכבות [מדינות בסדר גודל בינוני] בימי קדם, מה הם עשו כדי להתייחד עם אבירים [אנשי מעלה]? "דבריו לא מצאו חן בעיני דזה-סה, והוא אמר: "כשאנשי קדם דיברו על זה, הם היו מדברים על שירות, לא על התייחדות."
מנג דזה מתערב במעשייה ומפרש אותה: "כשהדוכס לא מצאו חן בעיני דזה-סה,

האם הוא לא אמר בעצם: 'באשר למעמד, הרי אתה שליט ואני נתין, ואיך אעז להיות ידירו של השליט? ואילו באשר לסגולה המוסרית, הרי אתה צריך לשרת אותי ואיך תוכל להיות ידידי?'”

הדוכס מו אהב להקיף עצמו באינטלקטואלים, ואהב להתחנף אליהם. על כן בא לבקר אצל דזה־סה. ואולם, כאשר ביקש לפתוח בשיחה עמו על מידותיהם של אנשי המעלה מפעם, הסתבר כי המארח הוא טיפוס נוקשה ולא חברי. דזה־סה מבהיר לשליט כי אין מקום לשיחת־רעים ביניהם, ואין שום סיכוי ידידים לידידות ביניהם. מצד אחד, אינטלקטואל לעולם אינו יכול להיות ידירו של שליט, כיוון שהוא נתינו, ואין ידידות ביחסי כוח כאלה. מצד שני, כאשר הדברים מגיעים לשאלות של תפקוד מוסרי, השליט הוא משרתו של האינטלקטואל, כיוון שהאינטלקטואל הוא הפרשן המוסמך בכל הקשור לשאלות מוסר – ובמובן זה, אם הוא משרתו, איך יוכל להיות ידידו? במילים אחרות, בין האינטלקטואל לשליט ישנם יחסי שירות, לא ידידות. אם האינטלקטואל יהיה ידירו של השליט, הוא יתחנף אליו וישכח את חובתו העליונה: לא לעקם את הסרגל המוסרי. דזה־סה – אותו מנג דזה ודאור כל כך אוהבים – איננו בחור טוב. הוא אינו רוצה שהכל ישמחו בו, או יאהבו אותו. הוא בוודאי אינו מרוצה מעצמו, משום ששליט בא לבקר אצלו, והוא מודע לסכנה המסרסת שיש בקשר בין האינטלקטואל לשליט. בקיצור: דזה־סה הוא אינטלקטואל, לא סחבק.

הסיפור על דזה־סה והדוכס מו מבהיר את הפן השני של השאלה המעסיקה את מנג דזה. בדיון בינו וואן ג'אנג, דיון הנפתח בשאלה תמימה לכאורה, נוגע מנג דזה בשאלת היחסים בין האינטלקטואל להמון. בסיפור על דזה־סה והדוכס מו, נוגע מנג בשאלת היחסים בין האינטלקטואל לשליט. השאלה היותר רחבה היא שאלת מקומו של האינטלקטואל בחברה בכלל, שאלת יחסיו עם הזמן והמקום בהם הוא חי, ושאלת השימוש בעוצמה המוסרית שמעניק לו מעמדו כ”בחור הטוב”.

ב. ”גידור המלות”

לרגע שבו הבחור הטוב מכופף את המוסר נוכח המציאות והזמן, ומתחנף לדורו, לרגע שבו הבחור הטוב, הצדקן הכפרי, מאיר פניו מצד אחד להמון, כדי שיאהב אותו, ולרגע שבו הוא מאיר פניו מצד שני אל השליט ונעשה ידידו, קרא דאור הרגע שבו מתחילה בגידת האינטלקטואל. ואכן, שבר הפסוק הבא שהעתיק

דאור אל הרף אינו מאת מנג דזה; הוא לקוח מדברים שכתב זביגנייב ינובסקי על האינטלקטואל הצרפתי-יהודי, איש הימין, ז'וליאן בנדה, שטבע את המונח "בגידת האינטלקטואלים". בנדה האשים את האינטלקטואלים המודרניים בבגידה, כאשר "דחו את המוסר ההלניסטי האבסולוטי, הנמצא מעל לזמן והתמכרו להאדרת אותו ערך, אשר החשוב בזמנם הוא הלאום..."⁵. עד כאן הציטוט מן הרף של דאור.

הפרק הפותח את ספרו של מנג-דזה מביא סדרת דיאלוגים בינו ובין המלך של חואי ממדינת ליאנג. המלך נלהב מאוד מביקורו של האינטלקטואל המפורסם בחצרו, והוא מקבל את פניו בהבעת הערכה על כך שמנג דזה טרח ובא ממרחק רב כדי לבקרו. "בוודאי ראית בביקור הזה תועלת רבה", מכריז המלך. בקול צונן מחזיר לו מנג דזה סדרה של התקפות על משמעות המושג "תועלת" ועל הקשר בין תועלת לבין אינטלקטואלים.⁶

תוכנו של המוסר ההלניסטי חשוב פחות מן העיקרון שביקש דאור להבהיר באמצעות הזיקה שיצר בין מנג דזה ובין המושג בגידת האינטלקטואלים. מבחינתו האינטלקטואל מאבד את עולמו ברגע שבו הוא מכפיף את עצמו ל"זמן" ול"דור", כאשר הוא טורח להתאים את ערכיו אל הזמן ולא נצמד לעקרונות קבועים, גם כאשר המציאות נראית כאילו היא מכתיבה קוד אתי שונה. במוכן זה, על פי דאור, גישותיהם של מנג דזה ושל בנדה דומות למדי. ואולם, מנג דזה מדגיש את הנושא של היות האינטלקטואל הבוגד "בחור טוב", לא "תמצא אצלו פגם", הוא "חרוץ ונאמן", "הכל שמחים בו", ומעל לכל הוא "שבע רצון מעצמו".

הדברים נישאו בישראל, בדצמבר 2009, שנה אחרי "עופרת יצוקה". אותי נשאו המחשבות לעבר אינטלקטואלים שבעי רצון מעצמם, חברים של השלטון, כמו תמיד לעברו של עמוס עוז (צדקן כפרי, איש קיבוץ חולדה, כמו שמציינים תמיד, שהכל שמחים בו). אבל דאור תקף שורה ארוכה של אינטלקטואלים, אשר בשם הזמן, זמן ה"מלחמה בטרור", הצדיקו שורה של פעולות, שההיבטים המוסריים שלהן היו מוטלים בספק מראש. הוא דיבר באריכות על אינטלקטואלים שזנחו את ערכיהם כדי להיות חברים של השלטון.

דאור הקדיש זמן לעיקרון הקונפוציאני החשוב של התעקשות על מתן הגדרות מדויקות לנעשה במציאות: "גידור המלות". הוא תקף בחרי אף את מכבסת המילים, שמחולליה הם אינטלקואלים ואנשי עט. ובאמת, בחלק האחרון של הדיון על מנג דזה וְנָאן ג'אנג, מופיעה פסקה מדברים שאומר מנג דזה, משמו של קונג דזה (קונפוציוס), ואין כל ספק שדאור כיוון אליהם. קונג דזה

של מנג דזה חריף מתמיד: "אני שונא את מה שדומה לזה ואינו זה; אני שונא את העשבים השוטים, אני פוחד שייחשבו לשתילי אורז; אני שונא מילים יפות, אני פוחד שתיחשבנה לצודקות... אני שונא את הבחורים הטובים, אני פוחד שייחשבו לבעלי המידה הטובה."

ג. "אנחנו במערב מדברים על זה כבר 1500 שנה"

בשם אחד של בחור טוב אחד, הנחשב לבעל המידה הטובה, לא היסס דאור לנקוב – אסא כשר. ארחיב עליו אני את הדיבור. על פועלו הפילוסופי של אסא כשר נכתב כבר לא מעט. ראוי במיוחד להזכיר את מאמרה של ענת מטר "מה מאפשר את אסא כשר?". במאמרה מבררת מטר, בין היתר, את הקשר בין "תיחום הלשון" (מה שקונג דזה קורא לו "גידור המלות") לבין התופעה המאפשרת את כשר, "לא כשר [הפרטי] מקריית קריניצי" אלא כל כשר שהוא סמלם של כל הבחורים הטובים. מטר מצטטת:

"פרופסור כשר משתייך לזן הנדיר של פילוסופים שבדומה לסוקרטס ידעו לנהל את עיוניהם בשוקה של עיר". (הפרופסורים אבי שגיא, אהרון בן-זאב ואביטל וולמן, בנימוקיהם להענקת פרס ישראל לאסא כשר).⁷

ערות נאמנה לכך שמדובר בפילוסוף המנהל את עיוניו "בשוקה של עיר" מצאתי בעניין קטן. בערעור על העונש של תא"ל משה תמיר, שהודה והורשע באמירת דברי-שקר לגבי תאונת הטרקטורון, בו נהג בנו הצעיר בלי רישיון, ביקשה הסניגוריה, בשלב הערעור להציג מסמך שכתב כשר, ובו קבע כי "מעשיו של תמיר בפרשה לא הפרו את קוד האמת". ואולם, בית המשפט דחה את הצגת המסמך (הארץ, 30.9.09).⁸ בעתיד, כאשר יבוא ההיסטוריון לכתוב את תולדות התקופה, יוכל להשתמש במסמך הקטן הזה, שיותיר אסא כשר בעיזבונו הפילוסופי – אם יותיר אותו בעיזבונו – כדי להדגים לאיזו רמה הגיעה תרבות השקר בישראל. כשר קבע את מה שקבע, לקראת הערעור, אחרי שתמיר כבר הודה באמירת אי אמת, ואחרי שבית המשפט אף הוא כבר קבע כך.

ספק אם היה כשר כותב דברים כאלה, אילו הנידון היה חייל פשוט שנתפס, לא כל שכן הודה, באמירת אי אמת. "שוקה של עיר", עליו מעידים בהתנשאות מפריסי פרס ישראל לכשר, איננו השוק, אליו באים פשוטי העם, סליהם בידיהם, לקנות ירקות ובשר, ובדרך גם לשאול את הפילוסוף מה הוא חושב על השאלות המוסריות שעל הפרק. שוק זה הוא טרקלינם של בעלי

השררה, הכוח, השליטים והמפקדים של צבאות אלף מרכבות ויותר. בדיון בערוץ הכנסת מיום 15.1.2009, שלושה ימים לפני שהסתיימה הלחימה ב"עופרת יצוקה", הופיע כשר יחד עם תא"ל (מיל.) ד"ר דורון אביטל, לשעבר מפקד סיירת מטכ"ל. לשאלה אם המלחמה התנהלה באותם ימים על פי הקוד האתי שהוא עצמו כתב, השיב כשר בלי היסוס: "אם מסתכלים ברמה המופשטת של ערכי צה"ל, אין שום ספק (...) הערכים של חיי אדם, טוהר הנשק, רעות, דבקות במשימה, מקצועיות (...) אין שום ספק". קונגדזה היה מתז כלמי הפילוסוף בתיעוב: "אני שונא מילים יפות, אני פוחד שתיחשבנה לצודקות... אני שונא את הבחורים הטובים, אני פוחד שייחשבו לבעלי המידה הטובה." ברמה ה"מופשטת", כלומר רמת הטרקלין, קובע כשר "אין שום ספק" שמלחמת "עופרת יצוקה" מתנהלת על פי הקוד האתי שכתב. ואולם, "בעוד שברמות הכלליות... אין שום ספק... ברמות הקונקרטיים, שבהן יש סיטואציות מורכבות, שם יש לתהות מה מותר ומה אסור ושם צריך להתחבט". שימו לב: לא רק שאין כל בעיה ברמה המופשטת, אלא שלא יכולה להיות בעיה. רמתו המוסרית המהותית הגבוהה של צה"ל, לעולם אינה יכולה להיות מוטלת בספק. אם בכל זאת ניתזים גיצים, הם מנצנצים באפילת "הסיטואציה המורכבת", ברמת ה"שטח". על הפעולה המגשרת בין ה"רמה המופשטת" לבין מה שקורה בפועל, העירה מטר הרבה לפני ההתבטאות הנחרצת הזאת בעת שעזה בערה:

הגלישה ממחוזו של הפילוסוף, מעולמם של הכללים הריקים, המכוננים לכאורה את המוסד, אל המציאות, מאפשרת מציאות שאינה אלא העתק חיוור של מערכת החוקים והנורמות ממנה יצאנו. שום קביעה עובדתית אינה מגובה בידי ראיות. ההנחה הכללית, מין "עובדת-על", היא בדיוק שהמציא, הרצוי והראוי חד המה, ועל כן הם ראויים לנוסח משולב. [מה מאפשר את אסא כשר?], עמ' 132]

שוב ושוב ניסה אביטל להטות את מקצת הדיון – כאשר הניח לו כשר לדבר – לעניין הסיטואציה של המפקד הזוטר והחייל בשטח, ונשמע מדבריו שהוא מטיל ספק ביעילותו של הקוד האתי לשמור על מוסר החיילים. אבל רוחו של כשר קצרה מלדון בשאלה זו. הוא השיב מיד כי אינו מסכים עם אביטל: לחייל בטנק או במטוס, שיש לו רק כמה שניות להחליט ב"מצב מורכב", אין זמן להתחיל לחשוב על מה שנכון לעשות, או מה שלא לא נכון לעשות. לשון החלקות של הביטוי "מצב מורכב" משמשת כאן כדי לשבש את הסגולה, כאילו היתה מעין כסות הבאה לטהר א-פריורי כל שרץ. כאשר נשאל כשר, אם "יש פתרון לדילמה", הוא חותך "בוודאי" פסקני. אבל כאשר הוא

נשאל מה לדעתו הפתרון לדילמה, הוא מתחמק ממתן תשובה ברורה ושוב עוטה את כסות ה"מצב המורכב". השאלה הפילוסופית הגדולה המסתתרת כאן היא אם אפשר בכלל לחנך את "העם", כך שיידע לנהוג על פי המידה הטובה במצב מסוים, או שמא אין אפשרות כזאת, ולכן יש לתת לעם "קודים" ואח"כ לשפוט, אם החייל הפשוט נהג כפי שצריך היה לנהוג במצב קונקרטי כלשהו. או-אז ייכנס הפילוסוף-הלוחם שוב לפעולה, יטמא מה שיטמא, יכשיר מה שיכשיר. השימוש התכוף בביטוי "מצב מורכב" יחד עם התבטאויותיו של כשר בפרשת הטרקטורון של תמיר, או ביחס ל"שוכרים שתיקה" ("אני לא מכבד אותם ולא מכבד את המסמכים שלהם") מותירים מקום קטן לספק, כיצד ינהג כאשר יבוא לפסוק.

אבל לגבי שאלה זו, אם צריך לחנך את העם, או להסתפק במתן קודים, יש למנג דזה עמדה נחרצת: "יש אפוא כאלה שליכם מוסרי ושמש מוסרי ובכל זאת לא הביאו ברכה לעם, ואינם יכולים לשמש מופת לדורות הבאים, כיוון שלא הנהיגו את דרך המלכים הקדמונים. לכן נאמר, 'בטוב לבדו אין די לממשל, המופת לבדו אינו יכול לכוונן את עצמו'." מנג דזה טוען שוב ושוב, כי הדרך היחידה לחנך את העם לנהוג על פי המידה הטובה היא לנהוג על פיה ולא להזנותה: "יש אנשים גדולים המתקנים את עצמם, ומכוח זה [כל] הדברים מיתקנים" (מנג דזה, יג 19).

לגבי ההבדל בין "מצב מורכב" לבין מצב "של נחותא", כלשונו של כשר, מתעוררת השאלה בדקות הבאות של הדיון, איך לשפוט החלטות הנעשות לא בלחץ הקרב, אלא מראש, כמו ההחלטה להפציץ את רחבת המסדרים, עליה ניצבו שוטרים במסדר סיום קורס של ממשלת עזה. "זה מאוד מטריד", מבליע אביטל. כשר נחרץ יותר: "איני יודע הרבה על פעולה כזאת", הוא אומר, "אבל גם במקרה כזה אפשר לראות אותה בשתי דרכים שאחת תפסול ואחת תצדיק אותה"; אם השוטרים, כל חטאם הוא בכך שהם משרתים בכוח ממשלתי, בממשלה שהיא ממשלת החמאס "אז זה לא נראה לי נימוק מספיק טוב", אבל "אם נשקפת מהם סכנה... מהפעולות שלהם... אם זה כוח מעין צבאי שנשקפת ממנו סכנה אז [כאן שומעים היסוס קל] זאת היא [היסוס] זאת היא תורת הלחימה הצודקת... "הסיפא של המשפט הרבה יותר מענין: "הלחימה הצודקת... אנחנו במערב כבר מדברים על זה 1500 שנים... על מה שמותר לעשות ללוחמים של הצד השני... מי הוא זה ואיזה הוא, לעזאזל, ה"אנחנו במערב" הזה?

כשר מתכוון לא רק ללחימה צודקת, אלא גם למלחמה צודקת. התיבה "1500 שנים" מסגירה, בלי ספק, רמז למסורת של דיון במושג המלחמה הצודקת

המתחיל באוגוסטינוס הקדוש (המאה החמישית), ועסק באופן שיטתי בשאלה של מלחמה צודקת. מאז, שימשו רעיונותיו של אוגוסטינוס לבסיס דיון מעמיק בשאלת הצדק במלחמה והצדק בלחימה, דיון שהפך למסורת חוקית-משפטית, בעיקר במחשבה הקתולית ובמסורת הנוצרית האירופית בכלל.¹⁰

זהו אם כן ה"מערב". ומה "אנחנו"? האם ישב כשר לדון בסוגיות הפצצת עזה עם אוגוסטינוס? עם אקווינאס? עם גרוטיוס? מדבריו נראה כאילו הסתמך על המסורת המשפטית הזאת (והתעלם כמובן לגמרי מההגות היהודית, שלא לדבר על זו המוסלמית לעניין זה).¹¹

הבה נבהיר, בדיון עצמו, גם המסורת המערבית אינה עולה, והצופה בשידור אינו יודע כי אסא כשר מושיב אותו, בעצם, על ספסל אחד עם שורה של הוגים קתולים. באוזנינו מהדהד רק המשפט הפסקני: "שאלת הפצצת השוטרים... אנחנו במערב מדברים על זה כבר 1500 שנה". ובכן, מה תכליתו הרטורית של ה"אנחנו במערב" הזה? די פשוט: יירגע-נא הצופים בבית, וישוב הדם לזרום בעורקים בניחותא, ויסירו הכל דאגה מליבם. אנחנו במערב ישבנו, לא פחות מאלף-וחמש-מאות שנים, ודנו בסוגיה אם להפציץ את שוטרי עזה, ואם כך החלטנו, הרי שהחלטתנו נשענת על אדנים איתנים של מוסר. הרי "אנחנו במערב" הפצצנו, ברטוריקה הזאת, את "ההם במזרח". כך הופכות, כמו שאומר קונג דזה, "המילים היפות למילים צודקות".

ד. "אם אין אף אחד... אז אין אף אחד..."

דאור עסק בעיקר בדיונים מן החלקים האחרונים של מנג דזה. ברור כי עורכי הספר ביקשו לחתום אותו בשאלת השאלות על תפקיד האינטלקטואל ומהותו. יש מקום לסברה כי כך רצה מנג דזה עצמו: אחרית הדבר של ספר המוסר היסודי ביותר, המפתח את "תורת קונפוציוס", צריך לה שתסתיים באזהרה מפני האפשרות של הזניית המוסר. ברור גם שמנג ידע מפני מי להזהיר: לא מפני הבריונים (שלגביהם אין כל ספק כי אין בהם כל מידה טובה), אלא מפני הבחורים הטובים, או הנראים ככאלה. נראה כי מנג דזה ביקש להיפרד מקוראיו, ואולי גם מן העולם, באזהרה זו. זו הסיבה, לטעמי, שאת הדיון הזה פותח תלמידו הפעיל ביותר, וואן ג'אנג. בסוף הפרק, דבריו האחרונים ממש של מנג דזה עוסקים באפשרות של העברת המסורת, לפיה האינטלקטואל נוהג תמיד ביושר-דרך לגבי המוסר הקדמון. בבהלה מסוימת, עוסק מנג דזה באפשרות שלא יהיו ממשיכים תמימים לדרך המוסר הקדמון, שהציג לפני קוראיו, דרך שהחלה עם

הקדמונים, המשכה בקונג דזה, וברגע הדיבור היא מתגלמת במנג דזה עצמו. הוא מונה 1500 שנים – של מלכים ואנשים שהעבירו את התורה. קונג דזה הוא זה ההופך את דרכם המוסרית של המלכים הקדמונים לתורת מוסר. ואולם, מקונג דזה ועד למנג דזה עברו ”מאה שנים ויותר”, וניכר במנג דזה כי הוא מודאג מאוד ביחס לשאלה אם תישמר מסורתו ויהיה מי שיעביר אותה בנאמנות כדי שלא תיפול קורבן ללשון חלקות של בחורים טובים. כך הוא אומר: ”מקונג דזה ועד היום עברו מאה שנים ויותר; איננו רחוקים אפוא מדורו של החכם, וגם קרובים מאוד למקום שבו הוא גר; אבל, אם אין אף אחד... אז אין אף אחד...”¹² [ההדגשה שלי].

כך מסתיים הספר בתרגומו של דאור. ואולם, בטקסט הסיני הקדום אין שלוש נקודות בתוך המשפט הזה. הסימנית הסינית ”er” בסוף המשפט רומזת דווקא על רצון פסקני של מנג דזה (או של עורכו הקדום), ומכאן שיש לשים פשוט נקודה. לעיתים מופיע הצירוף ”hu er” כמרמז על ספק אפשרי, וייתכן שמנג דזה רצה להותיר בקוראיו את הספק הזה. כך או כך, האופן שבו אפשר לחתום את המשפט פתוח לפרשנות. המתרגם הגדול לאנגלית של הקלאסיקות הקונפוציאניות, המיסיונר הסקוטי הפרוטסטנטי ג’יימס לג (1815-1897), תירגם את הפסוק הזה בנימה אחרת: ”בנסיבות הללו, האם אין מי שיעביר את הדוקטרינות שלו [של קונג דזה]? כן, האם אין מישהו שיעשה כך?” השאלה בדבר ממשיך דרך אינה קיימת כלל בטקסט המקורי. לג המציא את השאלה, וגם חתם את התרגום בסימן שאלה, למרות שאת הטקסט הסיני, אותו הצמיד לתרגומו־שלו, חתם בנקודה. סימן השאלה של לג מסמן אפוא תקווה מסוימת: שיקום אינטלקטואל, כדי להמשיך את העברתו של המוסר הקדמון, בלי לעשות ויתורים לזמן ובלי לתת לבחורים הטובים להשתלט על השיח המוסרי.

תרגומו של דאור מדויק יותר. הוא אינו מוסיף את ”בנסיבות הללו” שהכניס לג יש־מאין לטקסט. דאור נצמד לסימניות הסיניות בדיוק נמרץ: ”אם אין אף אחד, אז אין אף אחד”. מדוע אפוא בחר להוסיף שלוש נקודות? מן האופן שבו נשא את דבריו באותו ערב אחרון של חייו, נדמה לי כי בחר להיות פסימי יותר וכועס יותר מן המתרגם הסקוטי, כיוון שחי בתל אביב במאה העשרים־ואחת, עיר מלאה בחורים טובים מן הכפר, ואין בה כבר מתום. מצד שני, אפשר שביקש בדבריו נגד הבחורים הטובים, להזכיר כי עדיין יש גם אפשרות אחרת...

1 או מי שהיה ידוע בשמו הלטיני, שניתן לו בידי מיסיונרים ישועים שהגיעו לסין במאה השש-

- עשרה, מנציוס.
- 2 כל הציטוטים מן המאמרות של הקונג דזה הם מ"מאמרות קונפוציוס" בתרגום מכוא והערות של אמירה כץ, הוצאת מוסד ביאליק, תשס"ו. כל הציטוטים ממנג דזה הם מן הספר "מנג דזה" בתרגום והערות של דן דאור, מוסד ביאליק, תשס"ט
- 3 אני מודה לגבי סילון-דאור על העתק הדרך ממנו נלקחו הדברים, ולעמוס נוי אני מודה על שחזור דבריו של דן דאור בנושא בגידת האינטלקטואלים, של ז'וליאן בנדה.
- 4 ראוי כמוכּן לציין שהמונח ׀נח מאוד ברטוריקה הקומוניסטית הסינית, ובעיקר בעת מהפכת התרבות, שבה הוקעו אינטלקטואלים, כ"כלבי השליחויות" של האימפריאליזם או של הקפיטאליזם, או של שניהם יחד.
- 5 Zbigniew Janowski, *My Correct Views on Everything*, St. Augustine's Press, 2005
- 6 המובאה האחרונה בדרך של דאור, מן המילון למחשבה פוליטית של רוג'ר סקרוטון, מרחיבה בעניין בגידת האינטלקטואלים: האינטלקטואלים בגדו "ברגע שהתקרבו יתר על המידה אל הממשלות, המדינות, או המפלגות הפוליטיות, ובגדו ובעצמאות שלהם", ההכרחית לקיומם של אינטלקטואלים.
- 7 ענת מטר, "מה מאפשר את אסא כשר?", **מַטְעַם 6**, ע' 121
- 8 "אתמול דחה בית הדין לערעורים את בקשת הסניגורים להציג בדיון מסמך שחיבר פרופ' אסא כשר, הפילוסוף שניסח את הקוד האתי של צה"ל, הטוען כי מעשיו של תמיר בפרשה לא הפרו את קוד האמת."
- 9 www.youtube.com/watch?v=ivxdRdDRXzQ&feature=related
- 10 ב"לחימה הצודקת" שלו הבליע אסא כשר את האבחנה שאוגוסטינוס ערך בין מלחמה צודקת (jus ad bellum) ובין לחימה צודקת (jus in bello). ואחריו המשיכו ופיתחו את הנושא שורה של הוגים נוצרים כמו תומס אקווינאס, אלבריקו ג'ניטילי, פרנסיקוס ויטוריה, והוגו גרוטיוס, הבולט יותר.
- 11 וכדאי לקרוא את הדברים המאירים של מטר במאמרה המצוטט לעיל על ה"אסימילציה בין הפילוסוף והפרקליט".
- 12 ובסינית יש כאן גם הרז: ran yi wu you hu er, ze yi wu you hu er